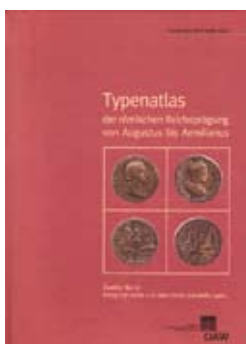

Katarzyna Balbuza

(Poznań)

ATLAS PERSONIFIKACJI ŻEŃSKICH, MĘSKICH I GEOGRAFICZNYCH NA IMPERIALNYCH MONETACH RZYMSKICH

Rec. książki: Franziska Schmidt-Dick, Typenatlas der römischen Reichsprägung von Augustus bis Aemilianus. Erster Band: Weibliche Darstellungen. (Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission 38 = Denkschriften der Philosophisch-Historische Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 309=Numismatische Zeitschrift, herausgegeben von der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, 110), Wien 2002, 168 s., 64 tablice, 294 tabele.

Franziska Schmidt-Dick, Typenatlas der römischen Reichsprägung von Augustus bis Aemilianus. Zweiter Band: Geographische und männliche Darstellungen. (Veröffentlichungen der

Numismatischen Kommission 55 = Denkschriften der Philosophisch-Historische Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 428), Wien 2011, 378 s., 80 tablic.

Franziska Schmidt-Dick jest numizmatykiem w Komisji Numizmatycznej Austriackiej Akademii Naukowej w Wiedniu (Numismatische Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften). Omawiane prace stanowią pierwsze dwa z trzech planowanych tomów projektu opracowania rewersów monet rzymskich okresu pryncypatu od Augusta do Emiliana. Celem pierwszego tomu, opublikowanego w 2002 roku, było usystematyzowanie, zestawienie pod kątem typologicznym i charakterystyka ikonografii personifikacji żeńskich w mennictwie pryncypatu. Tom drugi, który ukazał się w 2011 roku, poświęcono personifikacjom geograficznym oraz męskim. Celem trzeciego tomu opracowania, który aktualnie jest w fazie powstawania, będzie analiza przedstawień zwierząt, roślin i budowli. Ustanowienie cezur chronologicznych w TAR (Typenatlas der römischen Reichsprägung) było podyktowane kilkoma względami. Podczas gdy dolna granica czasowa, która rozpoczyna się panowaniem Augusta, jest w pełni zrozumiała, to już wybór granicy górnej wynikał z aktualnego stanu badań. Typologia rewersów z okresu Waleria-

na I, Galienu i Aureliana została już opracowana przez Roberta Göbla w oddzielnych studiach, odpowiednio w 2000 i 1993 roku¹, natomiast okres późniejszy, aż do reformy monetarnej Dioklejana oczekuje na właściwe tomy MIR (Moneta Imperii Romani), w których zostanie przeprowadzona dokładna rewizja i analiza typologiczna zachowanych monet z tego okresu.

Pierwszy tom TAR składa się z sześciu rozdziałów: wprowadzenia (s. 7), objaśnień i skrótów (s. 9–11), wykazu literatury (jedynie literatura podstawowa oraz prace cytowane w książce; s. 13–14), opisu żeńskich *numina* w porządku alfabetycznym (od *Abundantia* do *Virtus*; s. 15–136), krytycznego rejestru atrybutów i gestyki (s. 137–168), tabel z *numina* (s. 169–463) oraz 64 tablic z fotografiami monet (fotografie monet zaczerpnięto z bazy, której właścicielem jest Institut für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien (Numismatische Zentralkartei), ze zbiorów będących na stanie Wiener Münzkabinett w Kunsthistorisches Museum w Wiedniu, ze znalezisk monetarnych z Museum Carnuntinum w Bad Deutsch Altenburg). Zasadniczą część opracowania stanowi rozdział czwarty (Beschreibung der Numina, s. 15–136) oraz szósty (Tabellen der Numina, mit Legenden, Prägeherren, Nominalien und Zitat, s. 169–463). Opisem żeńskich *numina*, któremu poświęcono rozdział czwarty, rządzi układ alfabetyczny dla wszystkich personifikacji. W opisie każdej analizowanej monety autorka wyszczególniła wszystkie atrybuty, które towarzyszą poszczególnym *numina*, imię cesarza, za którego wybito monetę, oraz niekiedy nominał. W przypadku zaistnienia podobnych lub identycznych zestawów atrybutów w odniesieniu do różnych personifikacji, tudzież identycznych motywów ikonograficznych, umieszczono odpowiednie odsyłacze, ułatwiające odnalezienie konkretnego typu ikonograficznego. Część poświęcona konkretnej personifikacji została poprzedzona krótką charakterystyką jej cech. Bardziej obszerna aniżeli omawiany rozdział jest część tabelaryczna z wykazem personifikacji żeńskich w porządku alfabetycznym, przy uwzględnieniu chronologii występowania poszczególnych typów oraz ich nominałów. Przy opracowywaniu bogatego materiału numizmatycznego uwzględniono również relacje pomiędzy legendą rewersu a przedstawieniem ikonograficznym. Autorka wyszczególniła trzy

---

¹ R. Göbl, Die Münzprägung des Kaisers Aurelianus (270/275) (MIR — Moneta Imperii Romani 47) (Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission 29 = Denkschriften der phil.-hist. Klasse d. Österr. Akad. d. Wissenschaften 233), Wien 1993; R. Göbl †, Die Münzprägung der Kaiser Valerianus I./Gallienus/Saloninus (253/268), Regalianus (260) und Macrianus/Quintus (260/262) (MIR — Moneta Imperii Romani 36, 43, 44) (Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission 35 = Denkschriften der phil.-hist. Klasse d. Österr. Akad. d. Wissenschaften 286), Wien 2000.

płaszczyzny analizy materiału: zespół monet, w którym legenda definiuje personifikację, zespół, w którym legenda nie ma związku z przedstawieniem ikonograficznym, wreszcie grupę monet, na których brakuje jakiegokolwiek legendy.

Tom drugi TAR składa się z wprowadzenia (s. 9), objaśnień i skrótów (s. 11–12), wykazu literatury (podobnie jak w tomie pierwszym jedynie najbardziej podstawowej i cytowanej w niniejszym opracowaniu; s. 13–14), części katalogowej, zawierającej opisy personifikacji wraz z tabelami (s. 17–378) oraz 80 tablic. TAR II stanowi systematyczne opracowanie typologii rewersów epoki pryncypatu, od Augusta do Emiliana, których motywem, głównym bądź pobocznym (np. jako atrybuty), są wątki geograficzne (s. 17–104) i męskie (s. 105–378). Przedmiotem pierwszej części tomu są przedstawienia geograficzne (miasta, kraje, ludy, prowincje), które podzielono na jedenaście grup według kryterium akcji/ ruchu (w pozycji kłęczącej, stojącej, siedzącej, leżącej, pływającej, walczącej, konno, pod lub przed koniem, przedstawienie jedynie głowy), przy czym wszystkie wymienione grupy zostały dodatkowo wewnętrznie podzielone na podgrupy typologiczne w układzie chronologicznym. W ramach poszczególnych grup i podgrup, w których uwzględniono zarówno typ ikonograficzny, jak i porządek chronologiczny, zamieszczono szczegółową charakterystykę ikonografii wraz z odniesieniem chronologicznym, określeniem nominału, mennicy oraz konkordancją do katalogów lub opracowań, m.in. „The Roman Imperial Coinage” (RIC), odpowiednich tomów MIR czy prac autorstwa Paula Stracka². Brzmienie legendy rewersu, imię cesarza, za którego moneta została wybita, nominał oraz konkordancję ujęto w formę tabelki. Zastosowany w TAR II układ jest znacznie bardziej czytelny aniżeli w tomie pierwszym. Druga część opracowania TAR II obejmuje przedstawienia męskie: personifikacje bogów i herosów (Eneasz, Eskulap, Apollo, Baal Hammon, Bakchus, Kastor, Herkules, Janus, Jowisz, Mars, Merkury, Neptun, Sarapis, Romulus, Sylwanus, Sol), *Numina* (Bonus Eventus, Honos, Genius), śmiertelników (heroldowie, kapłani, pasterze, liktorzy, urzędnicy, wojownicy/ żołnierze) i cesarzy. Ikonografia cesarzy została zaprezentowana w trzech grupach; pierwsza, niezbyt liczna, obejmuje ikonografię cesarza ukazanego w heroicznej nagości, grupa druga, w ramach której zastosowano układ chronologiczny, zbiera ikonografię przedstawień cesarza w todzie, wreszcie trzecia zawiera ikonografię cesarza w stroju wojskowym. Opracowanie

---

² P. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts. Die Reichsprägung zur Zeit des Traian*, I, Stuttgart 1931; idem, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts. Die Reichsprägung zur Zeit des Hadrian*, II, Stuttgart 1933; idem, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts. Die Reichsprägung zur Zeit des Antoninus Pius*, III, Stuttgart 1937.

typologii rewersów z ikonografią męską opiera się na identycznym, jak w przypadku przedstawień geograficznych układzie. Autorka systematyzuje poszczególne typy ikonograficzne, dzieląc je na podgrupy, przy czym kryterium podziału jest poza, kontekst, a także atrybuty. Każdy z przedstawionych w tomie II TAR typów ikonograficznych poprzedzają krótkie i zwięzłe komentarze. W odróżnieniu od tomu pierwszego, w którym opisy typów ikonograficznych odseparowano od części tabelarycznej, w niniejszym tomie tabele stanowią integralną część opisu każdego typu rewersu, gdzie wzięto pod uwagę specyfikę przedstawienia oraz chronologię. Tutaj również zastosowano porządek alfabetyczny poszczególnych typów przedstawień. Podobnie jak w tomie pierwszym autorka uwzględniła fakt, że nie zawsze brzmienie legendy obrazuje towarzyszący jej typ ikonograficzny. Fotografie monet, które składają się na część tablicową, pochodzą z bazy Institut für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien (Numismatische Zentralkartei), ze zbiorów będących na stanie Wiener Münzkabinett w Kunsthistorisches Museum oraz z Kartei in Numismatischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Niniejsze dwa tomy trzyczęściowego projektu opracowania typologii rewersów monet rzymskich od Augusta do Emiliana są ambitnym, kompleksowym i wyjątkowo udanym przedsięwzięciem, które wypełnia znaczącą lukę w literaturze fachowej³. Szczególnie udany pod względem struktury treści jest tom drugi, w którym tabele wcielono w część opisową, co znacznie ułatwia korzystanie z opracowania. Niezwykle przydatne są dobrej jakości fotografie monet objętych opracowaniem, zamieszczone w tablicach na końcu każdego tomu.

---

³ Por. inne tego rodzaju próby, które są bardzo zawężone chronologicznie i problemowo: F. Gnechi, *The Coin Types of Imperial Rome*, London 1908; W. Koehler, *Personifikationen abstrakter Begriffe auf römischer Münzen*, Diss. Königsberg 1910; M. Bernhart, *Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit*, Halle 1926; P.N. Schulten, *Die Typologie der Römischen Konsekrationsprägungen*, Frankfurt 1979; A.U. Stylow, *Libertas und Liberalitas: Untersuchungen zur innenpolitischen Propaganda der Römer*, München 1972.